

ΕΠΤΑ ΔΙΕΥΚΡΙΝΙΣΕΙΣ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΙΣ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΕΣ ΓΡΑΦΕΣ ΤΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ

Άρτεμις Καρναβά

Δρ Αρχαιολόγος

Η μελέτη της αποκρυπτογραφημένης Γραμμικής Β, καθώς και της κρητικής ιερογλυφικής και Γραμμικής Α, των λεγόμενων δηλαδή προϊστορικών γραφών του αιγαιακού χώρου, είναι ένας τομέας μελέτης που στα ελληνικά ακαδημαϊκά πράγματα δεν υφίσταται*. Ως αντικείμενο μελέτης παγκοσμίως αποτελεί το μήλο της έριδος μεταξύ αρχαιολογίας, ιστορικής και συγκριτικής γλωσσολογίας, ιστορίας, φιλολογίας και άλλων αδελφών επιστημών, και δικαίως: όλες οι παραπάνω επιστήμες μπορούν και έχουν κατά καιρούς ωφεληθεί από τα συμπεράσματα της έρευνας, της σχετικής με τις εν λόγω γραφές.

Ως αποτέλεσμα και του ελλείμματος αυτού, φαίνεται να υπάρχει στο φιλόλαλο και εξαιρετικά φιλομαθές ελληνικό αναγνωστικό κοινό (συμπεριλαμβανομένων και των ειδικών, αρχαιολόγων και φιλόλογων, για παράδειγμα) σύγχυση σχετικά με βασικά δεδομένα της έρευνας που αφορά τις προϊστορικές γραφές. Δυστυχώς ή ευτυχώς, η εκτεταμένη βιβλιογραφία, από τις αρχές του αιώνα, σχετικά με αυτό το ζήτημα είναι στα αγγλικά, τα γαλλικά, τα ιταλικά, τα γερμανικά και τα ισπανικά, για να αναφέρουμε μόνο μερικές από τις γλώσσες των ερευνητών που είτε αφιερώθηκαν αποκλειστικά στη μελέτη των γραφών, είτε ασχολήθηκαν με αυτές στο πλαίσιο των αρχαιολογικών ή γλωσσολογικών τους σπουδών.

Όλα αυτά δεν υπονοούν ότι οι έχοντες ως μητρική γλώσσα μια από τις παραπάνω είναι περισσότερο διαφωτισμένοι σχετικά με τις γραφές του Αιγαίου: απλώς, στην Ελλάδα οτιδήποτε αναφέρεται στο ένδοξο ή μη παρελθόν της χώρας, του λαού, του έθνους, προκαλεί ζωηρό ενδιαφέρον και ενίοτε ένθερμες συζητήσεις, χωρίς ωστόσο πάντα να υπάρχει ένα σοβαρό μορφωτικό υπόβαθρο, το οποίο να επιτρέπει τη διεξαγωγή μιας συζήτησης αξιόσων.

Στην παρούσα κατάσταση, λοιπόν, κρίνεται θεμιτό να επισημάνει κανείς ορισμένα δεδομένα της έρευνας, ώστε να είναι ο αναγνώστης σε θέση να κρίνει την εγκυρότητα ή μη των κατά καιρούς γραφομένων και λεγομένων.

1. Γλώσσα και γραφή είναι δύο διαφορετικές έννοιες

Ως γλώσσα μπορεί να οριστεί ικανοποιητικά «οποιοδήποτε σύστημα ανθρώπινης επικοινωνίας διαμέσου ενός συνόλου ορατών και διακριτών σημείων με συμβατική αναφορά»¹.

Η γραφή, για να αναφέρουμε μόνο μερικά από τα χαρακτηριστικά της που τη διαφοροποιούν από τη γλώσσα, δεν έχει τίποτα το φυσικό ή το αυθόρμητο: είναι ένα δημιούργημα του ανθρώπινου πολιτισμού, η γνώση του οποίου συνεπάγεται απαραίτητα τη γνώση της γλώσσας: η γνώση μιας γλώσσας, αντίθετα, δεν συνεπά-

γεται απαραίτητα τη γνώση της γραφής της. Παρόλο που η δημιουργία μιας γραφής ξεκινά απαραίτητα με βάση μία γλώσσα, με βάση δηλαδή την πρόθεση αποτύπωσης και καταγραφής μιας γλώσσας, η ιστορία έχει δείξει ότι μια γραφή μπορεί να χρησιμοποιηθεί και για άλλες γλώσσες (π.χ. η περίπτωση της σφηναιοδούς γραφής, που εφευρέθηκε για την καταγραφή της σουμεριακής γλώσσας, αλλά χρησιμοποιήθηκε για τουλάχιστον 8 γλώσσες του αρχαίου κόσμου, από την 4η ως την 1η χιλιετία π.Χ.² Χαρακτηριστική και πιο οικεία είναι η περίπτωση του λατινικού αλφαβήτου, που χρησιμοποιείται με μικρές διαφοροποιήσεις για όλες τις λατινο-

1. Πίνακας σημείων
της κρητικής ιερογλυφικής
γραφής (προσαρμογή
από CHIC, σ. 17).
Στήλη α': (συμβατική)
αρίθμηση.
Στήλες β', γ': σημεία
(εγχρόακτα σε πλή-
σφραγίδες).

Συλλαβογράμματα		039	040	078	*169
001					
002					
003					
004					
005					
006					
007					
008					
009					
010					
011					
012					
013					
014					
015					Κλασματογράμματα
016					
017					301 Γ /
018					302 Δ /
019					303 Θ /
020				Λογογράμματα	304 Λ /
021					305 Ξ /
022					306 Π /
023					307 Σ +
024					308 Ϙ /
025					309 ϙ /
026					Συμπλέγματα κλασμάτων
027					
028					302+303 /
029					302+307 /
030					304+302 /
031					304+303 /
032					Αριθμογράμματα
033					
034					1 /
035					10 /
036					100 /
037					1000 /
038					Σημεία στίξης

γενείς γλώσσες της Δύσης). Συμβαίνει όμως και το αντίθετο: μια γλώσσα να κάνει χρήση διαφορετικών γραφών στη διάρκεια της ιστορικής εξέλιξής της, για λόγους –πάντα– πολιτικής: γνωστή είναι η περίπτωση της τουρκικής γλώσσας, η οποία μέχρι το 1928 γραφόταν με βάση το αραβικό αλφάβητο, ενώ εν μία νυκτί, και με βάση διάταγμα της κρατικής εξουσίας, πέρασε στη χρήση μιας μορφής του γνωστού μας λατινικού αλφάβητου.

Η κάθε γραφή, παρόλο που συνδέεται με μια ή περισσότερες γλώσσες, είναι σε κάποιο βαθμό αυτόνομος οργανισμός και μπορεί να εξελιχθεί ιστορικά με διαφορετικό τρόπο από τη γλώσσα. Είναι γεγονός ότι ο γραπτός λόγος δεν ακολουθεί πάντα τη γλωσσική πραγματικότητα, γι' αυτό και στη γλωσσολογία υπάρχει ο όρος «ιστορική ορθογραφία», ο οποίος αναφέρεται σε τρόπους γραφής που δεν διευκολύνουν πλέον την ανάγνωση, αλλά διατηρούνται για ιστορικούς λόγους. Η γραφή είναι σαφώς πιο συντηρητική από τον προφορικό λόγο, και αυτό είναι κάτι που στη νεοελληνική πραγματικότητα καταδείχθηκε με εύλυπτο τρόπο με την πρόσφατη καθιέρωση του μοντονικού συστήματος. Η αλλαγή αφορούσε αποκλειστικά και μόνο τη γραφή της νέας ελληνικής γλώσσας και όχι την ίδια τη γλώσσα, αλλά έγινε δεκτή με δυσάρεσκα από κομμάτι της ελληνικής κοινωνίας. Εδώ πρέπει να τονίσουμε ότι, ενώ οι αλλαγές στη γλώσσα μπορούν να είναι αυθόρμητες, μεμονωμένες και να ξεκινούν ακόμα και από έναν και μοναδικό χρήστη της γλώσσας, οι αλλαγές στη γραφή έχουν πάντα πολιτικό κίνητρο, είναι αποτέλεσμα οργανωμένης πράξης και, για να επιβληθούν, πρέπει να θεσμοθετηθούν: είναι ένα στοιχείο που ιστορικά συνδέει τη δημιουργία και την επιβολή χρήσης μιας γραφής με τη δημιουργία του κράτους, και γενικότερα της οργανωμένης εξουσίας.

Όλα τα παραπάνω επιδόθηκαν με σκοπό να τονιστεί ότι φράσεις όπως «η Γραμμική Β ήταν η γλώσσα των μυκηναίων Ελλήνων» είναι όχι μόνο αόσιγες αλλά και λανθασμένες. Η Γραμμική Β ήταν η γραφή που χρησιμοποίησαν οι λεγόμενοι Μυκηναίοι για την καταγραφή μιας μορφής της ελληνικής γλώσσας που ήταν σε χρήση τον 14ο και τον 13ο αιώνα π.Χ. στην ηπειρωτική Ελλάδα και στην Κρήτη.

2. Ο όρος «προϊστορικές γραφές του Αιγαίου» χρησιμοποιείται για να περιγράψει τρεις γραφές

Η κρητική ιερογλυφική, η Γραμμική Α και η Γραμμική Β συναποτελούν τις προϊστορικές γραφές του Αιγαίου. Οι δύο πρώτες εφευρέθηκαν στην Κρήτη, ενώ η τρίτη, ο τόπος δημιουργίας της οποίας μάς είναι άγνωστος, αποτελεί προσαρμογή του συστήματος γραφής της Γραμμικής Α. με σκοπό την καταγραφή της μυκηναϊκής ελληνικής. Χρησιμοποιήθηκαν κατά τη 2η χιλιετία π.Χ. στην Κρήτη, σε νησιά του Αιγαίου, στην ακτή της Μικρασίας και στο νότιο τμήμα της ηπειρωτικής Ελλάδας.

Αν και ο όρος είναι από τεχνική άποψη ανακριβής, έχει υιοθετηθεί για να σηματοδοτήσει

τις συλλαβικές γραφές που χρησιμοποιήθηκαν πριν από την υιοθέτηση του αλφαβήτου. Ο παραδοσιακός αφορισμός της Ιστορίας λέει ότι αυτή ξεκινάει από τη στιγμή που υπάρχουν γραπτά μνημεία (εξ ου και η αντίφαση μιας προϊστορικής γραφής: πώς είναι δυνατόν να «είμαστε» στην προϊστορία από τη στιγμή που έχουμε γραφή);³ επειδή ωστόσο έχει επέλθει σχεδόν απόλυτη ταύτιση της γραφής με το αλφάβητο στη συνείδηση των σύγχρονων εγγράμματων, φαίνεται πως μια προϊστορική γραφή γίνεται εύκολα δεκτή στη συνείδηση ακόμα και του υποψιασμένου αναγνώστη (π.χ. η μη γνώση γραφής και αναγνώσης λέγεται «αναλφαβητισμός» ή «αγραμματισμός», όπου το «αλφάβητο» αποτελεί ταυτολογία της «γραφής», ενώ η γνώση των «γραμμάτων», που είναι τα σημεία του αλφαβήτου, από τη μια παραπέμπουν στο αλφάβητο, από την άλλη στην πνευματική καλλιέργεια). Οι τρεις προαναφερθείσες γραφές είναι εν μέρει συλλαβικές (συλλαβάρια), εν μέρει λογογραφικές⁴, δηλαδή ορισμένα σημεία τους έχουν φωνητική συλλαβική αξία, ενώ κάποια άλλα, τα οποία αναπαριστούν μια ολόκληρη λέξη, δεν μας δίνουν καμία ένδειξη για την προφορά της λέξης⁵. Το γεγονός ότι η Γραμμική Β είναι κατά βάση συλλαβική γραφή ήταν γνωστό και πριν από την αποκρυπτογράφηση της, όπως είναι γνωστό και για τις μη αποκρυπτογραφημένες κρητική ιερογλυφική και Γραμμική Α. Αυτό συμβαίνει λόγω του ότι και οι τρεις γραφές έχουν μεταξύ 80 και 100 φωνητικών σημείων, αριθμός ο οποίος εμπίπτει στις συλλαβικές γραφές⁶. Το συλλαβάριο της Γραμμικής Β αναπαριστά «ανοιχτές» συλλαβές, δηλαδή έχει σημεία που αντιπροσωπεύουν ένα φωνήεν (Φ) ή ένα σύμφωνο-φωνήεν (ΣΦ). Υποθέτουμε ότι, επειδή οι τρεις προϊστορικές γραφές εμφανίζουν πολλές ομοιότητες στον τρόπο λειτουργίας τους, τα συλλαβάρια της κρητικής ιερογλυφικής και της Γραμμικής Α είναι επίσης «ανοιχτού» τύπου. Η κρητική ιερογλυφική, επειδή είναι εικονογραφική γραφή (βλ. ενότ. 4), δεν σημαίνει ότι είναι λιγότερο συλλαβική από τις δύο γραμμικές γραφές και ότι διαθέτει σημεία *ων ουκ ἔστιν αριθμός*: τα συλλαβικά σημεία της γραφής αυτής έχουν μετρηθεί και είναι 96 (ενκ. 1).

3. Ο Δίσκος της Φαιστού δεν είναι μνημείο της κρητικής ιερογλυφικής γραφής, αλλά αποτελεί το μοναδικό δείγμα μιας άγνωστης κατά τα άλλα γραφής

Το πιο διάσημο τέκνο της κρητικής επιγραφικής παραγωγής είναι μια περίπτωση ξεχωριστή, που δεν εντάσσεται στις τρεις προαναφερθείσες προϊστορικές γραφές. Ο Δίσκος της Φαιστού διαθέτει χαρακτηριστικά τα οποία τον κάνουν να ξεχωρίζει από όλα τα υπόλοιπα έγγραφα των γραφών, χαρακτηριστικά τόσο ασυνήθιστα στο πλαίσιο των τριών γραφών, που μπορούν ακόμα και να θέσουν σε αμφισβόλια το αν πρόκειται για δείγμα γραφής ή όχι⁷.

Εν πρώτοις, από αρχαιολογική άποψη, η χρονολόγησή του δεν είναι γνωστή. Οι συνθήκες εύρεσής του δεν επέτρεψαν τη στρωματο-

2. Αποτύπωμα κρητικής ιερογλυφικής σφραγίδας από πρόσνο ιασπή (CHIC αρ. 283).

γραφική επιβεβαίωση της υποτιθέμενης χρονολόγησής του στην Παλαιοανακτορική περίοδο.

Κατά δεύτερον, το γεγονός ότι τα σημεία πάνω στον πήλινο δίσκο είναι εμπιέστα, δηλαδή για την αναπαραγωγή του καθενός χρησιμοποιήθηκε μια προκατασκευασμένη σφραγιστική επιφάνεια, έρχεται σε αντίθεση με τα δεδομένα που μας είναι γνωστά για τις άλλες γραφές, τα σημεία των οποίων είναι εγχάρακτα και αναπαράγονται πάνω σε πήλο με τη συνδρομή μιας γραφίδας με οξεία ακμή. Σε μία μόνο περίπτωση μάς είναι γνωστή η αναπαραγωγή εμπιέστων σημείων στις άλλες γραφές, και αυτή είναι η περίπτωση των λεγόμενων ιερογλυφικών σφραγιδιών, που φέρουν σε μία ή περισσότερες πλευρές τους «λέξεις» της κρητικής ιερογλυφικής γραφής (εικ. 2). Αποτυπώματα αυτών των σφραγιδιών έχουν βρεθεί πάνω σε πήλινα σφραγίσματα διαφόρων τύπων, τα οποία χρησιμοποιήθηκαν από τον πλαίσιο διοικητικών λειτουργιών, γεγονός που καταδεικνύει τον προορισμό των ιερογλυφικών σφραγιδιών. Οι ενεπιγραφές σφραγίδες ήταν, ωστόσο, μια πρακτική περιορισμένη στο χρόνο (Παλαιοανακτορική περίοδος) και στο χώρο (κεντρική, βόρεια και ανατολική Κρήτη), μια πρακτική που διακόπηκε για άγνωστους σε μας λόγους, μαζί με την κατάρτιση της κρητικής ιερογλυφικής γραφής, και δεν είχε συνέχεια μέχρι την φθέρωση της τυπογραφίας από τον Γουτεμβέργιο σε σχετικά πρόσφατες εποχές.

Τέλος, το γεγονός ότι αποτελεί ένα unicum, ένα μοναδικό εύρημα, δεν επιτρέπει τη σύγκρισή του με άλλα ντοκουμέντα της ίδιας «γραφής».

—αν υπήρξαν⁸—, και σε καμία περίπτωση δεν επιτρέπει την επαλήθευσή ή τη διάφειση οποιασδήποτε απόπειρας αποκρυπτογράφησης του.

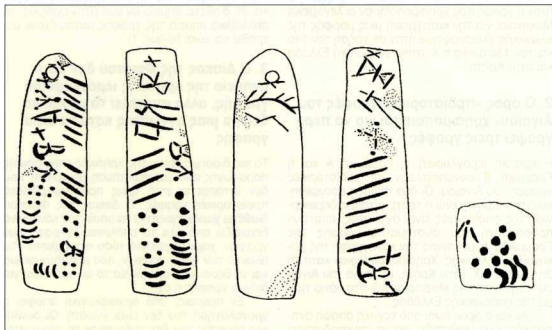
4. Οι όροι «ιερογλυφική» και «γραμμική» γραφή αποτελούν συμβατικές ονομασίες, οι οποίες διατηρούνται κυρίως για ιστορικούς λόγους

Ο όρος «ιερογλυφική γραφή» (ή «ιερά γράμματα») δόθηκε ήδη από τους αρχαίους Έλληνες στην αρχαιότερη αιγυπτιακή γραφή, η οποία εφευρέθηκε στα τέλη της 4ης χιλιετίας π.Χ. Αρχικά, η γραφή αυτή χρησιμοποιήθηκε για διάφορα είδη κειμένων και αποτυπώθηκε σε αντικείμενα φτιαγμένα από διαφορετικά υλικά (λίθος, πήλος κ.λπ.). Με τον καιρό ωστόσο, η επισευρμένη (ή ταχυγραφική)⁹ μορφή της ίδιας γραφής, η λεγόμενη «ιερατική» γραφή, καθώς και η «δημοτική» γραφή που τη διαδέχτηκε, την αντικατέστησαν στις περισσότερες λειτουργίες της, και η ιερογλυφική περιορίστηκε σε συμφοζόμενα μνημειακά και θρησκευτικά, όπου τα σημεία της γραφής σκαλίζονταν σε λίθο (εξ ου και ο όρος «ιερο-γλυφική»)¹⁰.

Το κύριο χαρακτηριστικό της αιγυπτιακής ιερογλυφικής γραφής είναι ο εικονογραφικός της χαρακτήρας, το γεγονός δηλαδή ότι ως σημεία της γραφής υιοθετήθηκαν κυρίως απεικονίσεις διαφόρων έμβιων όντων και αντικειμένων. Μια «εικονογραφική» γραφή, ωστόσο, δεν αποτελεί ξεχωριστή κατηγορία γραφής: απλά προσδιορίζεται με αυτό το επίθετο ένα μορφολογικό της χαρακτηριστικό, το οποίο μπορεί να έχει ή να μην έχει επίδραση στη λειτουργία του συστήματος της γραφής.

Επειδή η αιγυπτιακή ιερογλυφική ήταν μια γραφή γνωστή από την αρχαιότητα, το μυστήριο και η γοητεία της οποίας αποτέλεσαν πόλο έλξης για μια πλειάδα ερευνητών αλλά και επιδοξων αποκρυπτογράφων, η λέξη «ιερογλυφι-

3. Ιερογλυφική πήλινη ράβδος (CHIC αρ. 056) από τον Ιερογλυφικό Αποθέτη της Κνωσού.

κός» έγινε ταυτόσημη του «εικονογραφικός» (ή «πικτογραφικός», αν προτιμήσει κανείς την εξελληνισμένη απόδοση του αγγλικού όρου «pictographic»). Ως αποτέλεσμα αυτής της ταυτοسمίας, άλλες τρεις εικονογραφικές γραφές, δύο του Παλαιού και μία του Νέου Κόσμου, απέκτησαν την προσωνομία «ιερογλυφική»: μία κρητική, μία χεττιτική και η γραφή των Μάγιας.

Η κρητική ιερογλυφική, που αποτελεί μία από τις τρεις προϊστορικές γραφές του Αιγαίου, χρησιμοποιήθηκε σχεδόν αποκλειστικά στην Κρήτη, από τη Μέση Μινωική ΙΑ ως τη Μέση Μινωική ΙΙΙ περίοδο (σε απόλυτη χρονολόγηση, από το 2160/1979 ως το 1600 π.Χ.¹¹) (βλ. ενότ. 2). Η αποκρυπτογράφηση της χεττιτικής ιερογλυφικής¹² έδειξε ότι γραφή αυτή αφενός δεν είναι χεττιτική, γιατί η γλώσσα που καταγράφει είναι η λουβιακή, αφετέρου ο «ιερός» της χαρακτηρισμός είναι συζητήσιμος: η ονομασία ωστόσο παραμένει αναλλοίωτη στη διεθνή βιβλιογραφία, για λόγους που έχουν να κάνουν με την ιστορία της έρευνας και για διευκόλυνση των αναγνώστων. Τα ιερογλυφικά των Μάγιας¹³ αποκαλούνται επίσης αδιακρίτως «ιερογλυφικά» ή «γλύφοι» (hieroglyphs ή απλά glyphs στην αγγλική: η δεύτερη ονομασία ανταποκρίνεται περισσότερο στην πραγματικότητα, μια που η συντριπτική πλειονότητα των σχετικών επιγραφών είναι σκαλισμένη σε λίθο).

Ο διαχωρισμός των προϊστορικών γραφών του Αιγαίου σε «ιερογλυφικές/πικτογραφικές» από τη μια και «γραμμικές» από την άλλη, οφείλεται στον άνθρωπο που εντόπισε την ύπαρξή τους και τις πρωτομετέτρεψε, τον πολύ γνωστό ανασκαφέα της Κνωσού, σερ Άρθουρ Έβανς. Ο Έβανς ήταν πεπεισμένος ότι η γραφή στην ανθρώπινη ιστορία είχε πάντα ευθύγραμμη εξέλιξη, δηλαδή ήταν απαραίτητο να περάσει από το απλό (έστω απλοϊκό) επίπεδο της σύλληψής της, τις εικόνες-σημεία, σε ένα ανώτερο επίπεδο, το γραμμικό (σημεία με «αλφαβητική όψη», κατά την έκφραση του Έβανς). Κατ' αυτή την

έννοια, μια από τις γραφές που πρωτοανακαλύφθηκαν στο ανάκτορο της Κνωσού, η οποία φαίνεται να έχει και χρονική προτεραιότητα έναντι των άλλων, ονομάστηκε από τον ανασκαφέα «ιερογλυφική/πικτογραφική», και μάλιστα «Α» και «Β», γιατί θεώρησε ότι διέκρινε δύο τύπους, και οι άλλες δύο «γραμμικές», και πάλι «Α» και «Β».

Αυτό που έχει διαπιστωθεί σήμερα είναι ότι δεν είναι δυνατόν η κρητική ιερογλυφική να διακριθεί σε «Α» και «Β», γιατί τα κριτήρια πάνω στα οποία βασίστηκε ο Έβανς δεν ισχύουν. Ο Έβανς θεώρησε ότι διέκρινε τις δύο κατηγορίες σε επιγραφές λίθινων σφραγίδων (εικ. 2) και σε πήλινα εγχάρακτα αντικείμενα (εικ. 3). Οστόσο, η διαφορετική μορφή των σημείων, που οφείλεται στο διαφορετικό υλικό του φορέα της κάθε επιγραφής, δεν συνεπάγεται είτε ότι πρόκειται για διαφορετικά σημεία είτε για άλλο τύπο της ίδιας γραφής. Πρόκειται λοιπόν για μία και μοναδική γραφή, η οποία εξακολουθεί να ονομάζεται «κρητική», σε αντίδιαστολή με τη «χεττιτική» και την «αιγυπτιακή», και επίσης «ιερογλυφική», ελλείψει κατάλληλου προτεραιότητας.

Ο διαχωρισμός σε Γραμμική Α και Γραμμική Β, ωστόσο, εξακολουθεί να ισχύει. Στην περίπτωση όμως αυτή, πρόκειται όντως για δύο διαφορετικές γραφές, αν και η πλειονότητα των σημείων της Γραμμικής Β βασίστηκε σε δανεισμο σημείων της Γραμμικής Α. Είναι επίσης σαφές ότι υπάρχει χρονική προτεραιότητα της Γραμμικής Α έναντι της Γραμμικής Β.

5. Η κρητική ιερογλυφική γραφή δεν είναι ο πρόδρομος των λεγόμενων γραμμικών γραφών, της Α και της Β

Αυτή η άποψη βασίζεται στις εξελικτικές αντιλήψεις του Έβανς περί γραφής, όπως περιγράφηκαν στην προηγούμενη παράγραφο, αλλά δεν είναι δυνατόν να στηριχθεί στα αρχαιολογικά δεδομένα. Η ανασκαφική έρευνα μάς έχει δώσει

ΑΡΙΘΜΟΣ	ΣΗΜΕΙΟΥ	ΣΗΜΕΙΟ	ΓΡΑΜΜΙΚΗΣ Α	ΦΩΝΗΤΙΚΗ	ΛΕΞΙΑ
AB 01		┐		DA	
AB 028		ψ		I	
AB 057		⌐		JA	
AB 067		⌐		KI	
AB 039		Δ		PI	
AB 053		2		RI	
AB 02		+		RO	
AB 059		⌐		TA	
AB 04		ψ		TE	
AB 058		⌐		SU	
AB 08		†		A	
AB 10		†		U	
AB 054		⌐		WA	

4. Σημεία της Γραμμικής Α, των οποίων η φωνητική αξία είναι γνωστή κατ' αναλογία με τα ομοίωμά της Γραμμικής Β. Τα τρία τελευταία είναι αμφίβολα (Olivier 1975, σ. 444).

το εξής ανεξήγητο μέχρι στιγμής—από άποψη ερευνητική—φαινόμενο: συνύπαρξη της κρητικής ιερογλυφικής και της Γραμμικής Α στο χώρο και στο χρόνο. Οι δύο γραφές εμφανίζονται κατά κύριο λόγο στα τρωματικά καταστροφής που σήμαναν το τέλος της Παλαιοναυτοκρατορικής περιόδου: η Γραμμική Α, σε μια μορφή που θεωρείται αρχαϊζουσα, στη Φαιστό, ή κρητική ιερογλυφική στα Μάλια και στον Πιερά, αλλά πιθανόν και στη Φαιστό: η περίπτωση του ανακτόρου της Κνωσού είναι διαφορετική, γιατί ο Ιερογλυφικός Αποθέτης, ένα σύνολο πηλινων εγγράφων που βρέθηκε στο Ανάκτορο, είναι αμφίβολο αν χρονολογείται στο τέλος αυτής της περιόδου ή στην αρχή της επόμενης, της Νεοανατολικής περιόδου (ωστόσο, μία πινακίδα Γραμμικής Α που χρονολογείται στη Μέση Μινωική ΙΙΑ περίοδο βρέθηκε πρόσφατα στην Κνωσό).

Όσον αφορά τη συνύπαρξη των δύο γραφών, έχουν προταθεί διάφορες ερμηνείες. Μία πρόταση αναφέρει ότι η μία γραφή, η κρητική ιερογλυφική, αποτελεί τη «μημειακή» εκδοχή, ενώ η άλλη, η Γραμμική Α, τη «χειρόγραφη» (ο επισυμμένος ή ταχυγραφικός τύπος της, ενότ. 4), κατά το πρότυπο της αιγυπτιακής ιερογλυφικής και της ερατικής γραφής. Μία δεύτερη πρόταση υποστηρίζει ότι η πρώτη είχε «ιερή» χρήση και η άλλη «διοικητική», κατά το πρότυπο της χετταϊκής ιερογλυφικής και της σφηναειδούς.

Ωστόσο, τίποτα από τα δύο δεν είναι δυνατόν να ισχύει. Καταρχήν, για να μιλήσει κανείς για διαφορετικές εκδόσεις ή τύπους μιας γραφής—ό,τι και να σημαίνει αυτό—, θα έπρεπε να πραγματευόμαστε την ίδια γραφή, πράγμα που δεν συμβαίνει. Η κρητική ιερογλυφική έχει πολύ λίγα σημεία που προσομοιάζουν με σημεία της Γραμμικής Α, αν και η ομοιομορφία των σημείων δεν αποτελεί κριτήριο ταύτισης δύο γραφών. Μπορεί κανείς να ανακαλέσει ένα παράδειγμα σχετικά σύγχρονο, αυτό του ελληνικού και του κυριλλικού αλφαβήτου, για τα οποία υπάρχει η ιστορική μαρτυρία ότι το δεύτερο αποτελεί υιοθέτηση και μετεξέλιξη του πρώτου, με σκοπό την καταγραφή σλαβικών γλωσσών. Έχει υπολογιστεί ότι από τους 43 χαρακτήρες του κυριλλικού αλφαβήτου οι 24 αναπαράγουν σημεία του ελληνικού αλφαβήτου (ποσοστό περίπου 56%). Τα σημεία του κυριλλικού αλφαβήτου, αν και ομοιόμορφα με τα αντίστοιχα του ελληνικού, δεν είναι όλα όμοια, δηλαδή ο δανεισμός από τη μια γραφή στην άλλη έγινε στο επίπεδο της μορφής των σημείων και δεν συνοδεύτηκε από δανεισμό της φωνητικής αξίας του κάθε σημείου. Το γεγονός αυτό δείχνει πόσο είναι αυθαίρετο και λανθασμένο, από άποψη μεθοδολογική, να θεωρεί κανείς ότι η ομοιομορφία των σημείων συνεπάγεται και ομοιότητα.

Κατά δεύτερον, και για να ξαναγυρίσουμε στη σχέση μεταξύ της κρητικής ιερογλυφικής και της Γραμμικής Α, η χρήση των δύο γραφών, όπως την έχουμε μέσω των ευρημάτων των ανασκαφών, ήταν ταυτόσημη: και οι δύο χρησιμοποιήθηκαν για διοικητικούς σκοπούς, δηλαδή για τη διατήρηση αρχείων και για την καταγραφή εισερχομένων ή και εξερχομένων από τα ανάκτορα αγαθών. Εκτός αυτού, η διαφορετική χρήση, ακόμη και στην περίπτωση που διαπιστωνόταν, δεν αποτελεί κριτήριο διάκρισης με-

ταξύ γραφών: η γραφή της νεοελληνικής λογοτεχνίας δεν είναι λιγότερο η περισσότερο ελληνική από αυτή των λογιστικών βιβλίων που τηρούνται στα ελληνικά.

Το πρόβλημα της συνύπαρξης των δύο γραφών στην Παλαιοναυτοκρατορική περίοδο στην Κρήτη δεν έχει βρει ακόμα μία ικανοποιητική εξήγηση. Έχει ειπωθεί ότι μπορεί να πρόκειται για την καταγραφή δύο διαφορετικών γλωσσών, χωρίς ωστόσο πειστικά επιχειρήματα. Υπάρχει, για παράδειγμα, το πρόβλημα του τι γίνεται η δεύτερη γλώσσα, όταν η κρητική ιερογλυφική σταματά να χρησιμοποιείται στις αρχές της Νεοανατολικής περιόδου (Μέση Μινωική ΙΙΙ περίοδος), και σε όλες τις θέσεις στις οποίες χρησιμοποιούνταν αντικαθίσταται από τη Γραμμική Α (η οποία πλέον στην Ύστερη Μινωική Ι περίοδο επικρατεί σε όλο σχεδόν το νησί, αλλά εξαφανίζεται και σε όλο το Αιγαίο, καθώς και στις ακτές της Μ. Ασίας!). Επιπλέον μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε ένα ιστορικό επιχείρημα: η ύπαρξη δύο γλωσσών δεν συνεπάγεται απαραίτητα την εφεύρεση και τη χρήση και δύο γραφών, εφόσον μία γραφή μπορεί να εκπληρώσει παραπάνω από μία γλώσσες (χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα της σφηναειδούς γραφής, του Λατινικού αλφαβήτου κ.λπ.). Από την άλλη, η χρήση δύο γραφών για την ίδια γλώσσα μαρτυρείται επίσης ιστορικά: το κυπριακό συλλαβόριο των ιστορικών χρόνων χρησιμοποιήθηκε ταυτόχρονα για την καταγραφή της λεγόμενης άνωστης—κατά τα άλλα—ετεοκυπριακής γλώσσας, αλλά και της ελληνικής.

6. Δεν είναι δυνατόν να αποδειχθεί ότι χρησιμοποιήθηκε η αρχή της ακροφωνίας (ή ρέμπους) ως διαδικασία μέσω της οποίας δημιουργήθηκαν τα σημεία των γραφών

Συχνά λέγεται ότι τα σημεία μιας γραφής (είτε των προϊστορικών, που μας αφορούν, είτε του αλφαβήτου) έχουν τη μορφή που έχουν λόγω της αρχής της ακροφωνίας, δηλαδή ότι η φωνητική αξία ενός σημείου προέρχεται από το αρχικό γράμμα ή τη συλλαβή της λέξης που αποτελεί το όνομα του αντικείμενου που απεικονίζεται. Το πιο γνωστό παράδειγμα, αυτό που διδασκόμαστε ακόμα και στο σχολείο, είναι ότι το «Α» του φοινικικού αλφαβήτου, το οποίο στη συνέχεια έγινε το «Α» του ελληνικού αλφαβήτου, είναι η αναπαράσταση ενός κεφαλού βοδιού, το οποίο βόδι στα φοινικικά λεγόταν «αλεφ», εξ ου και η φωνητική αξία αυτού του γράμματος.

Αυτή η διαδικασία, όσο γοητευτική και αν ακούγεται, είναι δυστυχώς δύσκολο να αποδειχθεί, ακόμα και ως διαδικασία δημιουργίας του αλφαβήτου. Τα προβλήματα στα οποία σκοντάφουμε είναι ποικίλα. Το κυριότερο πρόβλημα φαίνεται να είναι ότι δεν υπάρχει τρόπος να έχουμε ποια ήταν η ακριβής ονομασία του βοδιού στην περίοδο δημιουργίας του αλφαβήτου, για να μην πούμε ότι οι αποψήφιστες οι ποια ακριβώς είναι η περίοδος που ψάχνουμε είναι αντικείμενο επιστημονικής διαμάχης. Ένα άλλο πρόβλημα είναι η ερμηνεία της εικόνας του σημείου: αυτό που κάποιος μπορεί να θεωρήσει ως κεφάλι βο-

διού, ένας άλλος μπορεί να το ερμηνεύσει ως διαβήτη, ένας τρίτος ως αιχμή βέλους κ.ο.κ.

Το πρόβλημα της υποκειμενικότητας των κριτηρίων αναγνώρισης είναι υπαρκτό για όλες τις γραφές. Αυτό που έχουμε στη διάθεσή μας ως γράφοι ή δέξια μιας γραφής είναι συνήθως το τέλος μιας διαδικασίας, η αρχή της οποίας είναι εξαιρετικά δύσκολο να ανιχνευθεί. Στάδια στην ιστορία των γραφών έχουμε δείγματα των σταδίων της δημιουργίας τους, και αυτό στην περίπτωση που είναι κανείς διατεθειμένος να δειχτεί ότι μια γραφή δημιουργείται σε στάδια.

Στις προϊστορικές γραφές του Αιγαίου έχει υποστηριχθεί η πιθανότητα να χρησιμοποιήθηκε η αρχή της ακροφωνίας για τη δημιουργία ορισμένων σημείων. Η αποκρυπτογράφηση της Γραμμικής Β έδειξε ότι ορισμένες λέξεις, οι οποίες μαρτυρούνται αλόκληρες, συμβολίζονταν επίσης ενίοτε με την αρχική τους συλλαβή¹⁴. Τα πιο γνωστά παραδείγματα είναι τα εξής: KO=korandna, SA=sasana, KU=kuminoon και O=opero (ορελόντες ή οφελόμενα). Αυτές οι ερμηνείες όμως μπόρεσαν να γίνουν αποδεκτές μόνο μετά την αποκρυπτογράφηση και σε καμία περίπτωση δεν χρησίμευσαν ως απόδειξη της. Οι Ventris και Chadwick υποστηρίζουν ότι, όταν ένα σημείο της Γραμμικής Β, το οποίο χρησιμοποιείται ταυτόχρονα ως συλλαβή (KO) και ως λογόγραμμα (korandna), προέρχεται από τη Γραμμική Α, τότε είναι προφανώς δύσκολο να εντοπιστεί η φωνητική του αξία, εφόσον δεν γνωρίζουμε την αντίστοιχη μινωική λέξη. Παράδειγμα αποτελεί το σημείο NL, το λογόγραμμα που κληροδότησε η Γραμμική Α στη Γραμμική Β ως σύμβολο για τα «ούκα», τα οποία σε κείμενο της Γραμμικής Β καταγράφονται ολογράφως ως «suza». Μπορεί κανείς να υποστηρίξει ότι το λογόγραμμα (ή το συναλφάγραμμα, ανάλογα με το ποιο από τα δύο επέλεγε κανείς να πρωμοδοτήσει χρονολογικά) δημιουργήθηκε στη Γραμμική Α με βάση την αρχή της ακροφωνίας, χωρίς ωστόσο να ξέρει ποια ήταν η λέξη από την οποία προήλθε. Με το πέρασμα του σημείου στη Γραμμική Β, χάνεται η προτεινόμενη σχέση με τη λέξη ηρωέλευσης του και παραμένει η υποψία της.

7. Η Γραμμική Β είναι η μόνη από τις προϊστορικές γραφές του Αιγαίου που είναι αποκρυπτογραφημένη

Η αποκρυπτογράφηση της Γραμμικής Β επιτεύχθηκε το 1952, ύστερα από πολυετείς προσπάθειες του αρχιτέκτονα M. Ventris, σε συνεργασία με τον ελληνιστή J. Chadwick¹⁵. Η προσπάθεια του Ventris ξεκίνησε με τη σύνταξη καταλόγων που καταμετρούσαν τη συχνότητα των σημείων στο σώμα των επιγραφών, αλλά και τη θέση τους σε μία λέξη (αρχή, μέση, τέλος). Αυτό αποδείχθηκε χρήσιμο, όταν εντοπίστηκαν λέξεις που αρχίζουν με τον ίδιο τρόπο, αλλά τελειώνουν με διαφορετικό, πράγμα που παρέπεμψε σε κλιτικές καταλήξεις¹⁶. Σημαντικό βήμα ήταν η απόδοση φωνητικών αξιών σε ορισμένα από τα σημεία της Γραμμικής Β από ομοιόμορφα σημεία που απαντώνται στο κυπριακό συλλαβάρδιο, μια γραφή ήδη αποκρυπτογραφημένη από το 1870. Ο Ventris συντάξε το περίφημο «πλέγμα»

(grid), έναν πίνακα όπου τοποθέτησε σημεία που είχαν το ίδιο σύμφωνο στην ίδια οριζόντια σειρά, και σημεία με το ίδιο φωνήεν στην ίδια κάθετη στήλη: ήταν έτσι αρκετό να βρεθεί η αξία κάποιου σημείου, για να συμβάλει στην απόδοση φωνητικής αξίας στα σημεία της ίδιας σειράς και της ίδιας στήλης. Οι λέξεις που πρωτοαποκρυπτογραφήθηκαν ήταν γνωστά τοπωνύμια της Κρήτης (Κνωσός, Αμνισός κ.λπ.), και αυτές με τη σειρά τους οδήγησαν στην ανάλυση λέξεων μιας γλώσσας που αποδείχτηκε πως ήταν μια μορφή της ελληνικής.

Στο σημείο αυτό, όταν μια οι λέξεις που εμφανίζονταν επώδυνονταν φιλολογικώς επεξεργασίας, ο Ventris ζήτησε τη συνδρομή ενός φιλόλογου, του Chadwick, ο οποίος πρόσφερε τις απαραίτητες ετυμολογικές και εν γένει γλωσσολογικές απολογίες για την ανάλυσή της κάθε λέξης. Η αποκρυπτογράφηση έγινε ευρέως αποδεκτή, όταν διαπιστώθηκε ότι μια πινακίδα της Ψυλούς, η οποία έφερε το λογόγραμμα ενός τρόπου και δίπλα τα σημεία η ζ η χ, τα οποία, σύμφωνα με την αποκρυπτογράφηση, διαβάζονταν ως ti-ri-po-de.

Από το 1952, λοιπόν, μια πλειάδα ερευνητών έχει ασχοληθεί με την αποκρυπτογραφημένη γραφή και τις πληροφορίες που τα κείμενα παρέχουν για την οικονομία και την κοινωνία της εποχής. Ο ενθουσιασμός που προκάλεσε η αποκρυπτογράφηση της Γραμμικής Β εκείνη την εποχή συμπάρεσε και τη μελέτη της Γραμμικής Α. Από τη στιγμή που περίπου 50 σημεία των δύο γραφών έχουν όμοια μορφή, όλοι οι επιδοξοί αποκρυπτογράφοι ξεκινούσαν με το δεδομένο ότι τα ομοιόμορφα είναι και ομόσημα: ωστόσο, τονίστηκε παραπάνω ο κίνδυνος που ενέχει αυτή η ακριτή μεταφορά της φωνητικής αξίας σημείων μεταξύ δύο γραφών (βλ. ενότ. 5). Είναι θεμιτό να συντρέχουν και κάποια άλλα κριτήρια που θα επιπρεύουν την επαλήθευση ή την απόρριψη της οποιασδήποτε αποκρυπτογράφησης πέραν μιας απλής μορφολογικής σύγκρισης, από τη στιγμή που υπάρχει ομοφωνία μεταξύ ειδικών και μη ότι η περίπτωση της Γραμμικής Α και της Γραμμικής Β είναι περίπτωση δύο σχετιζόμενων αλλά διαφορετικών γραφών.

Προσπάθειες φωνητικής μεταγραφής των σημείων της Γραμμικής Α έχουν γίνει πάμπολλες, και οι περισσότερες καταλήγουν λίγο πολύ στις ίδιες αναγνώσεις των λέξεων. Σε αυτό το σημείο εντοπίζεται το δεύτερο πρόβλημα η ανάγνωση μιας αρχαίας γραφής δεν συνεπάγεται αυτόματα και κατανόηση του κειμένου. Όταν η γλώσσα που καταγράφεται είναι παντελώς άγνωστη, και στην ουσία αποτελεί το ζήτημα της έρευνας, είναι λανθασμένο και παραπλανητικό να εκβιάζεται στην ουσία η εκδοχή της μιας ή της άλλης λέξης με βάση υποτιθέμενες αντιστοιχίες με λέξεις που απαντώνται στον Όμηρο, στον Πουσανία, στον Ησίοδο και αμέτρητους άλλους αρχαίους συγγραφείς. Να αναφέρουμε μόνο ότι μια γλώσσα υποκείται σε τόσες αλλαγές στη διάρκεια του χρόνου, που χρονική διαφορά έστω και 400 χρόνων μεταξύ δύο κειμένων της ίδιας γλώσσας (π.χ. τα κείμενα της Γραμμικής Β και των ομηρικών επών) κάνει τη

σύγκριση μεταξύ των δύο εκδόχων δύσκολη και απαιτεί εξαιρετική προσοχή.

Να τονίσουμε επίσης ότι η αναγνώριση κάποιων λέξεων μιας αρχαίας γραφής, από τη στιγμή που η υποτιθέμενη αποκρυπτογράφηση είναι ήδη επιβεβαιωμένη, δεν αποτελεί απόδειξη για την ταυτότητα της γλώσσας, λαμβάνοντας φυσικά υπόψη μας και τις ιδιαίτερες μιας αρχαίας συλλαβικής γραφής.

Ας πάρουμε για παράδειγμα τη γνωστότατη παροιμία της νέας ελληνικής «κύλησε ο τέττερος και βρήκε το καπάκι», η οποία αποτελείται από 7 λέξεις. Σε μια συλλαβική γραφή, η οποία κατά κανόνα δεν αποδίδει τις μονοσυλλαβές λέξεις, θα διαβάζαμε «κύλησε τέττερης βρήκε καπάκι» (4 λέξεις)¹⁷. Αν προσπαθήσουμε να βρούμε για μια γλώσσα πρόκειται, υποθέτοντας βέβαια ότι διαβάζουμε σωστά τα σημεία της γραφής, η ετυμολογία των λέξεων θα μας έλεγε ότι έχουμε να κάνουμε με δύο λέξεις ελληνικής προέλευσης (κύλησε, βρήκε) και δύο τουρκικής προέλευσης (τέττερης, καπάκι). Αν υποθέσουμε, λοιπόν, ότι το 50% των λέξεων που διασέτουμε χαρακτηρίζονται ως ελληνικές και το άλλο 50% ως τουρκικές, μπορούμε πολύ εύκολα να οδηγηθούμε σε τερατώδη συμπεράσματα, όπως ότι έχουμε να κάνουμε με ένα κράμα γλωσσών (πράγμα που στη γλωσσολογία δεν ισχύει έτσι κι αλλιώς: μια γλώσσα εντάσσεται σε έναν συγκεκριμένο κλάδο γλωσσών ανάλογα με τη δομή της και την ετυμολογική προέλευση των λέξεων της, και όχι του λεξιλογίου της, που μπορεί κάλλιστα να αποτελεί προϊόν δανεισμού), ότι πρόκειται για φράση της ελληνικής γλώσσας με εξαιρετικά υψηλό ποσοστό δανείων από την τουρκική, ότι πρόκειται για φράση της τουρκικής γλώσσας με εξαιρετικά υψηλό ποσοστό δανείων από την ελληνική γλώσσα κ.ο.κ. Η αλήθεια, βέβαια, δεν έχει να κάνει με τίποτα από τα παραπάνω: ως χρήστες της νέας ελληνικής γλώσσας και γνώστες ορισμένων στοιχείων που αφορούν την ιστορία της, ξέρουμε ότι πρόκειται για μια φράση στη νέα ελληνική με δύο λέξεις-δάνεια από την τουρκική. Ξέρουμε επίσης τους ιστορικούς λόγους που εξηγούν εύκολα αυτά τα δάνεια και είμαστε ενήμεροι του γεγονότος ότι το ποσοστό της παρουσίας τουρκικών λέξεων στη νέα ελληνική δεν είναι σε καμία περίπτωση το 50% που μας δίνει αυτή η απατηλή πρόταση. Ξέρουμε, τέλος, τα μέρη του λόγου για τα οποία μιλάμε (ουσιαστικά-ρήματα), και αντιλαμβάνομαστε με ευκολία τη συνταξη της πρότασης.

Το παραπάνω παράδειγμα γράφτηκε με σκοπό να τονιστεί ότι όλα αυτά τα στοιχεία, που στη συγκεκριμένη φράση μας οδήγησαν στο να την ερμηνεύσουμε σωστά (καλή γνώση της γλώσσας από άποψη συντακτικής δομής και λεξιλογίου, γνώση ιστορικών γεγονότων που συνδέονται με την ερμηνεία της, γνώση στοιχείων της ιστορίας της ίδιας της γλώσσας) είναι στην ουσία ζητούμενα της έρευνας όσον αφορά τις προϊστορικές γραφές, και σε καμία περίπτωση δεν είναι δυνατόν να λειτουργήσουν ως δεδομένα. Το να βρει κάποιος λίγες ελληνικές, σημιτικές ή λουβιακές λέξεις στη Γραμμική Α, αυτό δεν κάνει αυτόματα την γλώσσα που καταγράφει ελληνική, σημιτική ή λουβιακή. Είναι σημαντικό

να μπορεί κάποιος να καταθέσει μια ολοκληρωμένη πρόταση αποκρυπτογράφησης, η οποία να επιδεχεται απαραίτητα εξέταση με σκοπό την επαλήθευση. Για να γίνει κάτι τέτοιο, είναι απαραίτητο να υπάρχει ικανός αριθμός κειμένων, προϋπόθεση που δεν πληρούν ούτε η Γραμμική Α (με περίπου 7.500 επαναλαμβανόμενα σημεία σε περίπου 1.500 έγγραφα), ούτε η κρητική ερωλυφική (με περίπου 1.500 σημεία σε περίπου 300 έγγραφα), και σε καμία περίπτωση ο Δίσκος της Φαιστός (με 155 σημεία σε ένα μόνο έγγραφο). Αντίθετα, η Γραμμική Β, με περισσότερα από 30.000 σημεία σε περισσότερα από 2.000 έγγραφα¹⁸, πρόσφερε σχετικά άφθονο υλικό, αφενός για την αποκρυπτογράφηση, αφετέρου για την επαλήθευση της, που την έκανε εξάλλου ευρέως αποδεκτή.

Μπορούμε, ωστόσο, να δεχτούμε την ανάλυση 10 σημείων της Γραμμικής Α, όπως αυτή έχει προταθεί από τον Olivier το 1975, με βάση την εντοπισμό τους σε επαναλαμβανόμενες ακολουθίες σημείων, οι οποίες αποτελούν λέξεις αναγνωρίσιμες. Επίσης, με βάση εναλλαγές σημείων σε λέξεις που φαίνονται να είναι όμοιες, μπορεί κανείς να δεχτεί ακόμα 3 σημεία (εικ. 4). Για όλα αυτά τα σημεία, όμως, δεν μπορούμε να είμαστε απόλυτα σίγουροι όσον αφορά την ακριβή φωνητική τους αξία (δηλαδή για τον ακριβή τρόπο προφοράς τους, και αν αυτές ήταν ίδιες με εκείνες των ομοίων φωνών της Γραμμικής Β): η επαλήθευση και αυτών θα φανεί από μελλοντικές μελέτες ή ευρήματα.

Συμπεράσματα

Ξεκινώντας από τη διευκρίνιση της σύγχυσης μεταξύ γλώσσας και γραφής, σύγχυση που οδηγεί σε λανθασμένη και παραπλανητική χρήση των όρων, αναφέρθηκαν ορισμένα δεδομένα της έρευνας που αφορά τις προϊστορικές γραφές του Αιγαίου, την κρητική ερωλυφική, τη Γραμμική Α και τη Γραμμική Β. Πρόκειται για τρεις διαφορετικές γραφές, η δομή των οποίων είναι παρόμοια (γραφικές εν μέρει συλλαβικές, εν μέρει λογογραφικές). Από την αναφορά αυτή αφαιρέθηκε ο Δίσκος της Φαιστός, ο οποίος δεν εντάσσεται σε κανένα από τα παραπάνω συστήματα γραφής, αλλά αποτελεί το μοναδικό δείγμα μιας ανωστής γραφής (από άποψη χρονολογίας, λοιπόν κειμένων και χρήσης). Διευκρινίστηκαν οι χαρακτηρισμοί «ερωλυφικός», «γραμμικός», «εικονογραφικός», και η εφαρμογή τους στην περίπτωση των προϊστορικών γραφών του Αιγαίου. Τέθηκαν ορισμένα προβλήματα της έρευνας των γραφών, όπως η συνύπαρξη στο χώρο και στο χρόνο της κρητικής ερωλυφικής και της Γραμμικής Α, η χρήση των δύο γραφών, η προέλευση των σημείων των γραφών (η αδυναμία απόδειξης της χρήσης της αρχής της ακροφωνίας ως διαδικασίας που οδήγησε στην καθιέρωσή τους) και, τέλος, οι λόγοι για τους οποίους οι προσπάθειες αποκρυπτογράφησης τους έχουν να διανύσουν μία μακρά πορεία ως την πλήρη απόδειξη τους και την επιβεβαίωσή της.

Τα παραπάνω στοιχεία αποτελούν μία σύνοψη αναφορά σε ζητήματα που παραμένουν ανοιχτά και προσφέρονται για διερεύνηση. Χα-

ρακτηριστικό της επιστήμης, της κάθε επιστήμης, είναι ο μη τελεσιδωρό χαρακτήρας των προτάσεων της και η επιθυμία της διδασκαλίας είναι η τοποθέτηση ενός ερωτηματικού στο τέλος της κάθε πρότασης, ώστε να διασφαλιστεί η επανεξέταση και συμπλήρωση των θεωρημένων ως δεδομένων. Η έρευνα των προϊστορικών γραφών του Αιγαίου έχει ομολογούμενες λίγα δεδομένα και ακόμα περισσότερα ερωτηματικά, εξ ου και το πρόσφορο του πεδίου για μελλοντική ενασχόληση.

Σημειώσεις

* Ελάττω στην ευανάγνωστη επισημείωση στην Ελλάδα στα την περσική έκδοση *ΚΑΘΗΜΕΡΑ*, στα λήματα που αφορούν στις κλασικές σπουδές (σ. 81-86), στη γλωσσολογία (σ. 131-150), στις ιστορικές σπουδές (σ. 156-168), στην αρχαιολογία (σ. 173-181). Στο λήμμα «Φιλολογία: κλασικές σπουδές, μια ούτιση» με τον Δανάη Ιακώβη γίνεται η μόνιμη σχέση λήμματος (σ. 81): «Ερώτ. Ποια ιστορική περίοδο καλύπτουν οι κλασικές σπουδές; Απάντ. Στις κλασικές σπουδές υπάγεται καταρχήν η μελέτη της μεγαλειώδους αλλαγής. Ας μην ξεχνούμε ότι από τότε που έγινε η αποικιοκρατία στην Γροιλανδία Β. αποδείχθηκε ότι επρόκειτο για μία ελληνική διάλεκτο. Άρα έπρεπε να μελετηθούν και τα διακείμενα λήματα. Βέβαια είναι αλήθεια ότι εδώ ακόμη δεν έχουμε λαογραφία. Πιθανότατα υπάρχει προφορική λαογραφία, η οποία δεν σώθηκε και η οποία οδηγεί με τον Όμηρο. Οποιοδήποτε όμως τα γραπτά λήματα που είναι στη διάθεσή μας από εκείνη την περίοδο δεν έχουν λαογραφική αξία, είναι κυρίως αρχαία, νεοαποικισμένα [...] Αρχειοθέτουμε λοιπόν από τα μυκηναϊκά και φράσσουμε χωρικά στο κείμενο της Ακρόπολης από τον Ιουστιανό, στις αρχές του δού τούτου κ.λ.κ. [...] Το σημειωθεί, ωστόσο, ότι, παρά όλη την τύπική ενασχόληση, από άποψη διδασκαλίας και έρευνας στη μυκηναϊκή φιλολογία, τα τμήματα κλασικών σπουδών από την Ελλάδα έχουν σχεδόν μηδενική προσφορά.

1. E.L. Bennett, «Names for Linear B Writing and for its Signs», *Kadmos* 2 (1963), σ. 99-100. Ένας λιγότερο ευρύς ορισμός αναφέρεται στη γραφή ως σύστημα αναπαράστασης της προφορικής ομιλίας, αλλά φαίνεται ότι δεν επαρκεί, γιατί σφραγίσματα και άλλα σύμβολα με γραφή της μυκηναϊκής δεν καλύπτουν ολοκληρωμένο σύστημα καταγραφής των μυκηναϊκών φωνημάτων, οπότε η γραφή μας γλώσσας περιλαμβάνει και σημεία που δεν έχουν κατ' ανάγκη φωνητική αξία, είναι ωστόσο απαραίτητα στην καλύτερη κατανόηση ενός κειμένου (π.χ. τα σημεία στήλης, που βοηθούν στην ανάγνωση, αλλά δεν «διαβάζονται»).

2. Για μια εισαγωγή στις αρχαίες γραφές, κυριολεκτικά στην ελληνική γλώσσα στο έγκυρο, αν και ξεπερασμένο σε ορισμένα σημεία, λόγω του χρόνου που έχει παρέλθει από τη συγγραφή του, βλ. τον Ch. Heger, *Die griech. Schrift, «διαβόλος»* 1. Ζαχαρόπουλος κ.κ.

3. Περιγραφή συστημάτων γραφής μπορεί να βρεθεί κοντά στο Μ. Καραλή, «Συστήματα γραφής», στο Α.Φ. Χρηστίδης (επιμ.), *Ιστορία της ελληνικής γλώσσας*, από τα αρχές ως την Υστερή Αρχαιότητα, Ιδρυμα Μανώλη Τριανταφυλλίδη, Αθήνα 2001, σ. 157-164.

4. Από τα πιο εύληπτα παραδείγματα αποτελούν τα λογογράμματα που «έπνιγαν» με την «μυκηναϊκή» στη Γροιλανδία Β. Λόγω ομοιότητας που υπάρχουν μεταξύ των σημάτων, η απόδοση της ιδέας αλλά και της λέξης των παραστάσεων. Το αποτέλεσμα είναι οι μυκηναϊκές λέξεις για τον «άντρα» και τη «μυκηναϊκή» να μην μας είναι γνωστές.

5. Ενα πρόβλημα για ολοφάνητο, ο αριθμός των σημείων της κάθε γραφής θα ήταν της τάξης των 22-45 σημείων, ενώ αν επρόκειτο για καθαρά λογογραφική γραφή, ο αριθμός μπορεί να έφτανε να 50-500 σημείων, όπως συμβαίνει με την κινεζική γραφή.

6. L. Godart, «O έπος της γραφής. Το αίνιγμα μιας γραφής του αιγαιού», εκδ. Ιανός, Ηράκλειο 1985.

7. Με την εξορίση ορισμένων φωνημάτων στην Ξαμοθόκη, όπου είναι σίχαρ ότι πρόκειται για κριτική επίθεση, βλ. D. Matsas, «Samothrace and the Northeastern Aegean: the Minoan Connection», *Studia Troica* 1 (Mainz am Rhein 1991), σ. 159-179. D. Godart, *op. cit.*, σ. 145-149: «εξαιρετική η πιθανότητα η Αίλιος να έχει κάποια συνάφεια με τον γνωστό πλάκιο του Αρακαλοβίου, η οποία στη συνέχεια απορρίπτεται».

8. Ο «έπος» αφορούσε γραφή αποδίδει στα ελληνικά τον αν γλίσκ «curse». Πρόκειται για έναν τρόπο γραφής ο οποίος είναι στο οκτώ στο μετέωρο της παλαιάς των λατινικών γραφών, η ανακάλυψη του συστήματος της Γερμανίας, της Γαλλίας, της Αγγλίας, για παράδειγμα, διδάσκουν ακόμα και σήμερα στα

παιδιά πως να γράφουν γράμματα συγκολλημένα μεταξύ τους, χωρίς γρήγορα. Η μέθοδος αυτή είχε ως αποτέλεσμα ένα σχεδόν δυσανάγνωστο χερσόγραφον για όσους είναι συνηθισμένοι να γράφουν μεμονωμένα, σπρόγυλα, κατ' εικόνα και ομοίωση των τυπογραφικών στοιχείων. Στις αρχαίες γραφές ο όρος χρησιμοποιείται συνήθως, να αναφέρεται να τον όρο «μυκηναϊκή» γραφή, ο οποίος υπονοεί μια πιο επιμελημένη και επίσημη εκδοχή της ίδιας γραφής.

10. W.V. Davies, *Egyptian Hieroglyphs*, British Museum Press, London 1987, σ. 10-29.

11. Οι χρονολογίες προέρχονται από το θεμελιώδες έργο P. Warren - V. Hankey, *Aegean Bronze Age Chronology*, Bristol Classical Press, Bristol 1989, σ. 169.

12. D. Hawkins, «Writing in Anatolia: Imported and Indigenous Systems», *World Archaeology* 17/3 (1986), σ. 305 κ.λ.λ. Η γραφή παραγωγής του χώρα (περσική) εισήχθη στην Χετταί, στην Ανατολία και στη βόρεια Συρία, στο χρόνο (από το 1400 π.Χ. περίπου ως την κατάργηση του χετταϊκού βασιλείου το 1200 π.Χ., και πάλι από το 1000 π.Χ. ως το 700 π.Χ., κατά τη λεγόμενη ύστερη ή νεοχετταϊκή περίοδο), αλλά και στη χρήση (βρίσκεται μόνο σε σφραγίδες και σε λίθινα μνημεία, αποτελώντας ένα καλό παράδειγμα για τον όρο «μυκηναϊκή» γραφή). Χρησιμοποιήθηκε παράλληλα με τη συνηθισμένη, την πιο διαδεδομένη γραφή στην Ανατολία, την κλητή ή Μήση Ανατολίας.

13. C. Chippindale - N. Hammond - J.A. Safford, «The Archaeology of Maya Decipherment», *Antiquity* 62 (1988), σ. 119-122.

14. J. Chadwick, *Documents in Mycenaean Greek*, Cambridge University Press, Cambridge 1973 (α' εκδ. του M. Ventris & J. Chadwick, 1966), σ. 52.

15. Για μια αναφορά στη διαδικασία της αποκρυπτογράφησης από έναν από τους υπαίτιους, βλ. J. Chadwick, *Γραμμή Β και συγγενικές γραφές*, μτφρ. Ν. Κονώνη, Παπιδωκίς, Αθήνα 1992, σ. 17-28. Για μια πιο εκτεταμένη και κριτική αναφορά, βλ. J.T. Hooker, *Εισαγωγή στη Γραμμή Β*, μτφρ. Χ. Μαραβέλια, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1994, σ. 53-75.

16. Σημειώνεται ήταν η συμβολή της Alice Cook, η οποία παρατήρησε τρεις διαφορετικές καταλήψεις στο τέλος ορισμένων σημείων, οι οποίες αποδείχθηκαν κλιτικές (τα λεγόμενα «τρίδυμα» ή triplets).

17. Αν προσέβουμε το γεγονός ότι τα ρήματα πάνω από σπάνια καταγράφονται στο είδος των κειμένων που μας έχουν παραδοθεί, στις συλλογικές προστάσεις γραφές, είναι πολύ πιθανόν να ελεγχθεί εξαρχής τη φράση «επίσης κατά», με αποτέλεσμα συνέπεια για τον επίδοιο αναγνώστη, ωστόσο, από τον παρόντος, δεν προκύπτει το χειρότερο πιθανό σενάριο.

18. J.P. Olivier, «Cretan Writing in the Second Millennium B.C.», *World Archaeology* 17/3 (1986), σ. 62. Ο αριθμός σπάνιων έχει αλλάξει σε κάτι περισσότερο από 65.000, με την ανακάλυψη νέων θραυσμάτων πινάκων από το ναυάγιο της Κνωσού, τα οποία ανήκουν στις απόψεις του Μουσείου Ηρώδου του 1984, βλ. J.P. Olivier, «The Possible Methods in Deciphering the Pictographic Cretan Script», *BOLL* 49 (Louvain-la-Neuve 1989), σ. 47-48, 52-53.

Seven Clarifications Regarding the Prehistoric Aegean Script

Artemis Karnava

The study of the prehistoric Aegean script is an underdeveloped field in the Greek academia, a fact which entails lack of academic interest and scarcity of relevant publications. The public's interest, however, make it imperative certain research targets to be clarified as these are followed by script researchers.

Therefore, seven necessary clarifications and basic bibliography are offered: 1. «Language» and «script» constitute two different notions. 2. The term «prehistoric Aegean scripts» refers to three scripts invented and used in the second millennium BC in Crete and mainland Greece: the Cretan Hieroglyphic, Linear A and Linear B. 3. The Phaistos Disk is not a document of the Cretan Hieroglyphic script, but a unique sample of an otherwise unknown script. 4. The terms «Hieroglyphic» and «Linear» scripts are conventional names which are still in use mainly for historical reasons. 5. The Cretan Hieroglyphic script is not the forerunner of the so-called «Linear scripts», A and B. 6. It is by no means possible to prove that the acrophonic (or rebus) principle was used for the original creation of the scripts signs. 7. Linear B is the only prehistoric Aegean scripts which is deciphered.

Βιβλιογραφία

- BENNETT E.L., «Names for Linear B Writing and for its Signs», *Kadmos* 2 (1963), σ. 98-103.
- CHADWICK J., *Documents in Mycenaean Greek*, Cambridge University Press, Cambridge 1973 (α' εκδ. του M. Ventris & J. Chadwick, 1966).
- CHADWICK J., *Γραμμή Β και συγγενικές γραφές*, μτφρ. Ν. Κονώνη, Παπιδωκίς, Αθήνα 1992.
- CHIPPINDALE C. - HAMMOND N. - SAFFORD J.A., «The Archaeology of Maya Decipherment», *Antiquity* 62 (1988), σ. 119-122.
- DAVIES W.V., *Egyptian Hieroglyphs*, British Museum Press, London 1987.
- GODART J., *O άγιος της φαστίου*, Το αίνιγμα μιας γραφής του Αιγαίου, εκδ. Ιανός, Ηράκλειο 1985.
- HAWKINS D., «Writing in Anatolia: Imported and Indigenous Systems», *World Archaeology* 17/3 (1986), σ. 303-376.
- HIGGINS CH., Η γραφή, «Διαβόλος» 1. Ζαχαρόπουλος, κ.κ.
- HOOKE J.T., *Εισαγωγή στη Γραμμή Β*, μτφρ. Χ. Μαραβέλια, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1994.
- KARALAKI M., «Συστήματα γραφής, στο Α.Φ. Χρηστίδης (επιμ.), *Ιστορία της ελληνικής γλώσσας*, από τα αρχές ως την Υστερή Αρχαιότητα, Ιδρυμα Μανώλη Τριανταφυλλίδη, Αθήνα 2001, σ. 157-164.
- KOBER A.E., «The Minoan Scripts: Fact and Theory», *American Journal of Archaeology* 52 (1948), σ. 82-103.
- MATSAS D., «Samothrace and the Northeastern Aegean: the Minoan Connection», *Studia Troica* 1 (Mainz am Rhein 1991), σ. 159-179.
- OLIVIER J.-P., ««Lire le linéaire A?», στο Le Minoan Greco, Hommages à Claire Préaux, Brussels 1975, σ. 441-449.
- OLIVIER J.-P., «Cretan Writing in the Second Millennium B.C.», *World Archaeology* 17/3 (1986), σ. 52-58.
- OLIVIER J.-P., «The Possible Methods in Deciphering the Pictographic Cretan Script», *BOLL* 49 (Louvain-la-Neuve 1989), σ. 47-48, 52-53.
- OLIVIER J.-P. - GODART J., *Corpus Hieroglyphicum inscriptionum Cretae* (συγκρ. J.G. Poursat), *Études Crétoises* 31 (Paris 1986) (=CIC).
- Το παρόν της εργασίας στην Ελλάδα, Κανών 3 (μυκηναϊκό έργο), Θεσσαλονίκη Πολιτισμική Προσωπότητα της Ευρωπαϊκής Κοινωνίας.
- WARREN P. - HANKEY V., *Aegean Bronze Age Chronology*, Bristol Classical Press, Bristol 1989.